

OLOPH BEXELL

Drottning Margareta, kyrkan och folket under unionstiden

Inledningsanförande vid Kyrkohistoriska dagen 2012

När Svenska Kyrkohistoriska Föreningen enligt sin ändamålsparagraf skall främja forskningen och utbreda intresset om vårt lands kyrkohistoria har den för året 2012 valt att manifesteras, att det i höst, den 28 oktober, är 600 år sedan unionsdrottningen Margareta dog. ”Drottning Margareta, kyrkan och folket under unionstiden” är temat för 2012 års kyrkohistoriska dag.

Den period mot vilken vi därmed skall rikta vårt intresse är en av de stora i Nordens historia. Låt oss blicka ut över det historiska landskap, där vi finner dagens tema.

Det är då inte så länge sedan Sverige har tagit form. Sett i ett vidare perspektiv är det sent, under 1100- och 1200-talen, som kyrkan, och därmed den europeiska medeltida högkulturen, till sist fått ordentligt fäste på våra breddgrader. Norden hade inlemmats i den kristna världsordningen och började organiseras efter dess system. Säkert kunde ännu gammalt folk berätta om traditioner från förr, från den tid, då ännu inte äldre Västgötagens ord om att Kristus är först i vår lag kommit på pränt och blivit ledstjärna. En stiftsorganisation började växa fram, biskopar och präster vigas, kyrkor byggas, samtidigt som nordmännen tillägnade sig kontinentens agrarsystem och också så smått börjar organisera självstyrda städer. Den

demografiska organisationen börjar indela människor efter stånd – frälse, prästerskap, stadsborgare och den stora bondebefolkningen. Det är vid den här tiden som de norröna människorna börjar så att säga hyfsa till sig och bli européer. Det innebar att bli ett kristet folk med kyrkans tro och sed. Det är den svenska högmedeltidens högsommar. Det är kyrkan som successivt skapat strukturen för den europeiska gemenskapen. Tidigt, redan 1104 hade Lund blivit eget ärkebiskopsdöme i den gemensamma nordiska kyrkoprovinsen. Och förhållandevis snabbt, ett drygt halvsekel senare, hade först 1153 den nidrosiensiska kyrkoprovinsen och sedan 1164 den upsaliensiska, blivit egna ecklesiastiska områden. Kyrkans närvaro i landet markerades ytterligare från 1200-talet när dominikaner och franciskaner började bygga konvent i de små nordiska städerna och blivit levande inslag i gatubilden. Men tidsperspektivet till trosskiftets tid var ännu förhållandevis kort.

Samtidigt blev inflytandet från Tyskland starkt. Tyska orden och Hansan kom att förtynska Norden och de kommersiella funktionerna runt Östersjön. Tyskt kapital och tyskt kunnande bidrog till att den svenska malmen börjar exploateras i Mellansverige. Detta leder till ett

ekonomiskt uppsving för våra nordliga bygder. Den franska kulturen gav starka impulser, inte minst för katedralbyggena på olika håll – Uppsaladömen är det förnämsta exemplet. Svenska studenter åkte till Paris för att insupa lärdom och vetande och återvände förhoppningsvis hem som kulturens förmedlare och kyrkliga ledare. Men Sverige var samtidigt och skulle länge förbli ett primitivt bondeland, där människor många gånger dignade under stormännens övergrepp. Bo Jonsson Grip (d. 1386) var tidens storkapitalist, kanske den förmögaste i vår historia.

Samtidigt skall vi minnas att 1300-talet var katastrofernas sekel. Digerdödens pestepidemi kunde, som ödegårdsprojektet så tydligt visat, i stort sett radera ut en bygd. Jag vill erinra också om detta och om den följande agrarkrisen; vi ska komma ihåg det idag, därför att det så oerhört tydligt fanns i människors minne vid den tid som är dagens tema. I mycket var det denna farsot som gjorde det möjligt för Bo Jonsson Grip att bygga upp sin ekonomiska sfär; jord var billig när bönder var borta och ägarsläkten inte mera fanns.

De monarkiska strävandena i de tre nordiska länderna ledde fram till dynastiskt motiverade äktenskap och under 1300-talet var Norge, Sverige och Skåneland förenade till en union och bildar en viktig bakgrund till den union som ingicks i Kalmar år 1397. Det är nu som drottning Margareta står på den politiska scenens centrum. 23 år gammal – det finns skäl att märka siffrorna – hade hon, efter 17 års äktenskap blivit änka efter den norske kungen Håkan Magnusson; tio år gammal hade hon efter en fyraårig trolovningstid, av sin far Valdemar Atterdag blivit bortgift med den då 23-åriga Håkan. Sin uppfostran hade hon fått av Märta Ulfsson av Ulvåsaätten, den heliga Birgittas äldsta dotter. Margareta levde som änka i 32 år tills hon alltså dog 1412, 61 år gammal. Och hon var faktiskt aldrig dansk drottning – fastän det danska hovet 1972 lät henne *honoris causa*

bli Margrete I, när den nuvarande drottningen Margrethe II uppsteg på tronen.

När änkedrottning Margareta började ta kommandot var det för att få sin son Olof, kung i Norge, att väljas till kung också i Danmark. När detta lyckades var hennes ambitioner att göra om samma sak i Sverige, men där kom Olofs död 1387 emellan. Hade han – som sin dominanta mammas pojke – varit en kanal för hennes egna politiska ambitioner, fick hon nu agera å egna vägnar. Hon framträdde nu själv som Norges och Danmarks stormäktiga fru och rätta husbonde och genom Dalaborgstraktaten hyllas hon snart också som sådan av de mot Albrekt av Mecklenburg (som var kusin till hennes döde man Håkan Magnusson) oppositionella svenskarna. Det är genom generösa donationer från hennes svärföräldrar kung Magnus Eriksson och drottning Blanka som det mäktiga Vadstena kloster hade kunnat byggas och invigas 1384, elva år efter den heliga Birgittas död.

Helga Trefaldighets dag 1397 kröns i Kalmar storkyrka Margaretas 15-åriga frände och fosterson Bogislav till kung över de tre nordiska rikena och han framträder sedan i vår historia med det svenska helgonnamnet Erik och tillskrivs nr XIII i kungalängden, Erik av Pommern.

Kröningen av honom är samtidigt en kröning av Margaretas egen politiska insats, att, på ett närmast genialt sätt och mot många odds, lyckas samla tre kungariket under en krona. Denna samling gör Kalmarunionen till en unik epok i nordisk historia. Den skulle i princip, om än med en del korta avbrott, bestå ända till Gustaf Vasa satte sig på tronen drygt femkvarts sekel senare, 1523. På en gång är Margareta både traditionalist och nyskapare.

Vi skall nu rikta vårt intresse mot henne och mot den svenska kyrkan under hennes tid. Det är med stor glädje Svenska Kyrkohistoriska Föreningen välkomnar tre av våra främsta kännare av denna epok. Museumsinspektören Vivian Etting är den ledande specialisten vad gäller

drottning Margareta och hennes liv och gärning och hon har skrivit det stora moderna biografen om henne. Genom fil. dr Biörn Tjällén skall vi närma oss kungahovet och se hur kyrkan och kungamakten möttes på det personliga planet, när föreläsningen skall handla om funktion och praxis hos en konungs biktfader under den här tiden. Men vi skall ändå komma ihåg, att kyrkan alltid manifesterar sig och möter det vanliga folket just där detta finns. Utan det pastorallhistoriska perspektivet på det förflutna kan vi aldrig fullt ut förstå vad kyrkan är och hur den fungerat. I den tredje föreläsningen skall docenten Sven-Erik Pernler tala om allmogens fromhetsliv under Margaretas tid, hur detta manifesteras ”åskådligt, konkret och var mycket angeläget”.

Den period som är det samlande temat för dagens föreläsningar är utan tvekan en av de stora i Nordens historia och den kvinna som är Kalmarunionens arkitekt och regissör likaså en av de stora politikerna i vår historia. Vad vet vi om henne själv? Med Vadstena kloster hade hon haft åtskilligt att göra. Men *Diarium Vazstenense* sammanfattar hennes liv med ett vemodigt understatement: *Hæc in vita sua quantum ad mundum fortunatissima fuit.*¹ Under sin levnad var hon mycket framgångsrik vad det världsliga beträffar.

1 SRS I, 1, s. 132.

